

5. MILIEU

Enige opmerkingen over een schriftuurlijke benadering van de milieu-problematiek

Drs H. Smit

Het lijkt me goed te beginnen met de konstatering dat de vraag naar een schriftuurlijke benadering van de milieu-problematiek door sommigen zinloos en zelfs schadelijk wordt geacht. Dat hopen we in het vervolg eerst wat breder uit te werken. Vervolgens formuleren we vanuit hetgeen te berde is gebracht een klein aantal kritische vragen, die ons voor de daarop volgende eigenlijke bespreking als leidraad zullen dienen. Twee hoofdstukjes dus.

1. NEGATIEF OORDEEL OVER ONZE VRAAGSTELLING

1.1 Allereerst willen we konstateren, dat de vraag naar een schriftuurlijke benadering veelal zinloos wordt geacht vanwege de overtuiging, dat het totaal overbodig is vanuit de Schrift argumenten aan te voeren voor een zaak die buiten de Schrift om volledig evident is! We zouden kunnen denken aan de these van H.M. Kuitert inzake de grote ethische vragen: "Iets is niet goed, omdat het in de bijbel staat, maar omgekeerd: de bijbel noemt iets goed, omdat het goed is!" Het inzicht in goed en kwaad, zo wil Kuitert zeggen, gaat in feite vooraf aan de overwegingen, die de bijbel geeft. Die bijbelse overwegingen sluiten aan bij het oorspronkelijke inzicht dat wij mensen bezitten. Als zulk een grote gevarieerdheid van partijen - van Evangelische Volkspartij tot en met Communistische Partij Nederland - te bergen valt onder de grote koepel "Groen Links", dan zien we toch duidelijk dat er een algemeen menselijk inzicht bestaat ten aanzien van de milieuvragen en dat het overbodig en misleidend is te poneren, dat bijbel en christendom hier met eigen inzichten kunnen komen en dienen te komen.

1.2 Scherper nog wordt de kritiek, als geponoerd wordt dat bijbel en christendom eigenlijk niet de geschiktheid in zich hebben om de milieuvragen te benaderen, omdat zij van huis uit een negatieve houding aannemen tegenover de zaken die in verband met het milieu aan de orde komen. We werken dit nader uit:

1.2.1 De kritiek, die nu eens de bijbel direkt bestrijdt en dan weer meer het bijbelgebruik van rechtzinnige christenen, start bij velen al direkt met de verwijzing

naar de heerschappij-positie die in Gen. 1:26vv. aan de mens wordt toegekend. De bijbel zou hier zeer antropocentrisch spreken. Het geschapene zou hier naar voren komen deels als een geheel, dat 'er-onder-gehouden' dient te worden, deels als een door de mens naar zijn eigen doeleinden te benúten instrumentarium. Alle 'intrinsieke waarde' zou door de bijbel aan de natuur ontzegd worden. Alleen in relatie tot de mènselijke mogelijkheden en behoeften zou men bepaalde waarden aan het geschapene kunnen toekennen! Het bijbels antropocentrische beeld zouden wij door een kosmocentrische benadering dienen te vervangen!

1.2.2 Ook richt de kritiek zich tegen een bepaalde hantering van de bijbelse leer omtrent de **grens** tussen de Schepper en het scepseel. Zo werd in de dagen van Dr A. Kuyper - en niet in de laatste plaats door Dr A. Kuyper zèlf - geponoerd, dat godsdiensten en stromingen die de grens tussen Schepper en scepseel niet zien of tenminste zeer vloeïend maken (animisme, pantheïsme), in feite een pseudo-goddelijk aureool en daarmee een taboe op het geschapene leggen, terwijl bijbel en christendom, waarin deze grens wordt geleerd en erkend, het taboe van het geschapene afnemen en de weg openen voor wetenschappelijk onderzoek en technische verwerking. Dit werd door A. Kuyper niet zonder een zekere triomfantelijkheid naar voren gebracht. Men kan ook denken in dit verband aan K. Schilder die in zijn prachtige kultuur-definitie toch ook het element opneemt van 'eruit halen wat er aan mogelijkheden in zit'!

Het zal duidelijk zijn dat deze pretentie van het bijbelgetrouwe christendom in onze dagen wordt omgesmeed in een zwaard-van-kritiek, omdat wel gebleken is hoezeer het ten aanzien van natuur en milieu uit de hand gelopen is met wetenschap en techniek!

1.2.3 Zeer oud en bekend is de kritiek die zich richt op het feit, dat het in de christelijke prediking vooral gaat om grootheden als: zonde - verzoening - verlossing - eeuwig leven en dat in die prediking de nadruk veelal wordt gelegd op bijbelgegevens als Hebr. 13:14 "Want wij hebben hier geen blijvende stad, maar wij zoeken de toekomstige". Dit motief van de 'doorreis' zou, ook in kringen waarin de dualistische verachting van het stoffelijke tegenover de verheffing van het geestelijke niet gevonden wordt, toch de belangstelling voor onze aarde, de natuur, de zaken van het milieu tot een kwalijk minimum reduceren! Wat is de motivering nog waard, als we niet leven bij de overtuiging dat wij en ons nageslacht het moeten stellen en doen met de 'stad-van-hier-en-nu', met de leefomgeving van vandaag!

1.2.4 De kritiek richt zich bij velen ook op de eschatologie van de bijbel en van bijbelgetrouwe christenen. Dit kritiek-motief is nauw verwant aan het zojuist genoemde. Een 'letterlijk' opvatten van de bijbel leidt tot de overtuiging dat wij hebben te verwachten "een nieuwe hemel en een nieuwe aarde" (2 Petr. 3:13;

Openb. 21:1), die er slechts kunnen komen via het 'voorbijgaan' van de eerste hemel en de eerste aarde en via een door-vuur-vergaan van de 'elementen'. Alles moet heengaan door het absolute nulpunt van alle bestaan in het alles-aangrijpen-de oordeel van God (Openb. 21:1; 2 Petr. 3:10,12). De daarbij passende vermaning is de aansporing tot "heilige wandel en godsvrucht", tot een zodanige levensvoering dat men "onbevlekt en onberispelijk mag blijken ('gevonden worden') bij de komst van Christus (2 Petr. 3:11,14). Hoe ver zijn we verwijderd van elke motivering tot een goede zorg voor het milieu en voor wat de natuur ons nog heeft gelaten! Is het voor natuur en milieu niet veel nuttiger als we overgaan tot een in oorsprong hegeliaanse opvatting, waarin gesteld wordt dat God voor behoud en vernieuwing van het heelal 'geen andere handen ter beschikking heeft dan de ònze'? Neemt de gedachte aan het komende oordeel de rechte motivering niet weg?

2. BESPREKING VAN ENKELE VRAGEN EN VAN DE WERKELIJKE BETEKENIS VAN DE BIJBEL

Het gaat ons er niet om te ontdekken dat de diverse uitingen van kritiek juiste elementen in zich hebben voor wat betreft het inzicht, bijbelgebruik en de levenspraktijk van vele christenen. Dat moet helaas worden toegestemd. Maar de hoofdvraag moet zijn en blijven de vraag naar de bijbel zelf. De bijbel blijft immers de norm, ook voor de dagelijkse bekering die in het leven van de christenen noodzakelijk blijft. We willen nu dus komen tot het formuleren van enkele intrigerende vragen, die in het voorgaande gedeelte liggen opgesloten en die ons zullen dienen als bestek voor de verdere bespreking. Daarbij hopen we niet te blijven staan bij een weerlegging van de kritiek, maar ook door te stoten tot het inzicht in de positieve betekenis die de bijbel voor het milieuprobleem heeft.

Nu we overgaan naar de bespreking van de betekenis van de bijbel voor de vraagstukken van het milieu willen we enkele opmerkingen vooraf maken. We ontlenen die voornamelijk aan "Milieu en manipulatie" van J. Douma (Serie: Ethische bezinning, nr.11, Van den Berg, Kampen 1989), blz. 35-59. Allereerst stelt Douma terecht dat de woorden van de bijbel telkens tijd- en situatiegericht zijn, zodat we niet moeten verwachten gegevens aan te treffen die rechtstreeks en zonder meer op onze huidige problematiek ingaan. De wilde natuur - met daarin voorop het wild gedierte - vormde in de bijbelse tijd nog goeddeels een 'regenwereld' waartegen de mens zich moest weren en verdedigen - en dat gewapenderhand! Zie schriftgegevens als Gen. 9:2,5; Lev. 26:6; Deut. 7:22.

Het 'er-ònder-houden' was een noodzakelijke realiteit! De problematiek van uitstervende dieren en planten is ver van dit bijbelse toneel verwijderd! Dit leert ons met voorzichtigheid op te treden. Gaan we op zoek naar 'bewijstek-

sten' als naar verspreide splinters, dan is het gevaar voor anachronistische bibliocismen levensgroot aanwezig. Uit Davids optreden tegen leeuw en beer - 1 Sam. 17:34vv. - kan alleen maar een grote dwaas afleiden dat de bijbel 'natuur-onvriendelijk' is, terwijl een even grote dwaasheid present is in de man die uit dit gegeven een vrijbrief voor modern jachtvermaak zou willen distilleren!

Ook is van belang de opmerking van Douma dat de zaak van natuur en milieu niet als een zelfstandig en apart thema of hoofdstuk in de bijbel voorkomt. Dat hangt niet zozeer samen met historisch-kulturele factoren - het nog niet voorkomen van allerlei specialisaties en abstrakties en van de diversiteit van de 'fakulteiten' -, als wel met het voluit religieuze motief, zoals dat in het eerste gebod belichaamd wordt: Geen goden en geen 'zelfstandigheden' naast of tegenover de enige God van Israël! Het is evenwel niet zo dat dit voluit theocentrische motief alle andere motieven eenvoudig verdringt. In de volle en diepe zin is Israëls God immers de God van het verbond! Zinvol lijkt me hier de verwijzing naar Ex. 23:12 "Zes dagen zult gij uw werk doen, maar op de zevende dag zult gij rusten, opdat uw rund en uw ezel uitrusten en de zoon van uw slavin en de vreemdeling adem scheppen". Het komt me voor dat de vertaling een goede weergave biedt van de drie werkwoorden, die - gespreid over mens en dier - in dit vers voorkomen. We zien dan dat het theocentrische element, dat in het sabbatsgebod duidelijk centraal staat, de goede zorg voor mens en dier niet buitensluit maar juist insluit. De tot God opgeheven blik wordt mede gericht op mens en dier en op de zorg daarvoor! Nu gaan we de vragen behandelen.

2.1 De bijbel noodzakelijk?

Is het waar dat de bijbel ten aanzien van het milieuprobleem aan argumentatie en motivatie op zijn hoogst te bieden heeft wat wij ons geheel en al vanuit buiten-bijbelse bronnen kunnen eigen maken?

Een bevestigend antwoord op deze vraag berust op een isolering en abstraktie, die een christen niet behoort te aanvaarden. Men maakt natuur-en-milieu tot een zaak-op-zichzelf, tot een algehele zelfstandigheid, waarbij men het hierboven genoemde theocentrische motief laat varen. Vervolgens konstateert men dat christen en niet-christen niet zelden tot een-zelfde concrete probleem-oplossing komen. Tenslotte komt men dan tot de konklusie dat men de bijbel kennelijk niet nodig heeft. Men konkludeert de overbodigheid van het Boek-van-God, nadat men eerst het theocentrische motief heeft verwijderd! Een cirkelredenering! Een christen mag geen enkele 'deel-dienst' losmaken van zijn dienst aan de Here. Zet hij die 'deel-dienst' - het milieu betreffende - toch op zichzelf, dan zondigt hij tegen het eerste gebod!

We moeten nog verder gaan. Wanneer het theocentrische motief niet wordt erkend, dan ontbreekt ook het inzicht dat voor de beantwoording van allerlei ondergeschikte 'deel-vragen' nodig is. We geven hier een korte uitwerking. Iemand zegt: "We moeten zuinig zijn op wat de natuur ons biedt, omdat we

anders onze kinderen en kleinkinderen ontnemen wat wij mogen bezitten!". Het motief van de zorg voor de komende generaties wordt over het algemeen positief beoordeeld. Toch zal een ander zeggen dat dit motief ten zeerste ontoereikend is, omdat de natuur hierin slechts voorkomt als **voorwerp** van de **menselijke** waardering - een antropocentrisch motief! Is het niet beter te spreken vanuit de 'eerbied-voor-het-leven', waarbij de mens niet anders is dan 'broeder' of 'partner' van al wat leeft - een kosmocentrisch motief dus? Maar een derde voert aan dat 'eerbied voor het leven' als motivatie hopeloos ontoereikend is, omdat door dit motief niet eens kan worden verklaard waarom we toch zonder meer aan een aids-patiënt de voorrang geven boven een aidsvirus! Bovendien, zo merkt een volgend de spreker op, de feiten tonen wel aan dat de mens als **beheerder** van de natuur moet optreden, omdat de natuur zonder de mens neigt naar éénvormigheid door systematische uitroeiing van het zwakkere bestand in het milieu - denk aan heidevelden en vennen! Maar (- de volgende -) is dit 'kosmocentrische' motief niet een verkapt antropocentrisch motief, omdat tenslotte ons concept van 'kosmos' ('wel-geordend geheel') domineert? Komen we dan ook zo niet tot een cirkelredenering? - "De mens is nodig als beheerder van ... zijn eigen tuintje!"

Verder heb ik met verbazing gelezen dat sommigen de oplossing van het milieu-probleem zoeken in wat wel de 'reddingboot-theorie' wordt genoemd: "Als de reddingboot vól is, moet je geen drenkelingen meer opnemen, omdat anders de hele boot zou zinken!" De uitwerking wordt dan gevonden in een stop op ... de humanitaire hulp aan bevolkingsgroepen die in groot gebrek verkeren, omdat zulk een hulp toch maar leidt tot overbevolking en uitputting van de nu nog aanwezige maar steeds schaarser wordende voorraden! Als men buiten de bijbel om redeneert, kan men aan dit afschuwelijke motief de status-van-legitimiteit niet ontzeggen! Ik zet om dat toe te lichten enkele stellingen achter elkaar: (1) "De mens is als (voorlopig) hoogtepunt van de evolutie niet minder maar ook niet meer dan de 'broeder' en 'partner' van al wat groeit en bloeit"; (2) "De natuur heeft zo haar eigen - door 'survival of the fittest' gekwalificeerde - methode om de problemen van overbevolking, degeneratie en verzwakking het hoofd te bieden en dat is een goede zaak". Als derde en konkluderende stelling zou men toch zeer logisch het 'reddingbootprincipe' kunnen invullen - in 'goede navolging' van wat de natuur ons leert!

Ook niet-christenen verwerpen deze theorie hartgrondig en betogen met overtuiging dat het een zaak van gerechtigheid is zich het lot van de ellendigen van deze wereld aan te trekken. Stellig. Maar waar komt deze kijk op gerechtigheid vandaan? Bespeurt men in allerlei vooronderstellingen ook niet de 'Wirkungskraft' van bijbel en christendom, ook waar het persoonlijk geloof allang geweken is? Het zal bekend zijn dat Friedrich Nietzsches de christelijke boodschap - juist deze! - met hartstocht verwierp vanwege haar grote thema's: verlossing - genade - barmhartigheid - liefde! Hij noemde het christendom een godsdienst voor de zwakken die juist dáárom voor hem, de ontwerper van de 'Übermensch', totaal

onaanvaardbaar was. Een werkelijke en totale emancipatie ten opzichte van de bijbelse boodschap is een verschrikkelijke zaak!

In dit onderdeel is voldoende verwardheid, onzekerheid en dwaasheid samengevat om ons de behoefte aan een heldere 'bron en norm' te doen gevoelen. Wij kunnen de bijbel niet missen, waarbij we de Schrift niet alleen zien als bron voor onze kennis, maar ook als bron van kracht om te realiseren wat we bij haar licht hebben ingezien.

2.2 De mens als tiran en gebruiker?

Is het waar dat de bijbelse beschouwing van de mens ertoe leidt, dat de mens ten aanzien van natuur en milieu in feite geen andere kwalifikatie ontvangt dan die van tiran en gebruiker?

Terecht zegt Douma dat de dilemma's antropocentrisch - kosmocentrisch in feite vals is. In het centrum behoort te staan de Here als onze God en Schepper. de theocentrische visie. Daarbij blijft staan dat de mens geschapen is naar Gods beeld, waarin ligt opgesloten dat hij in het geschapene God vertegenwoordigt als onderkoning. Het is zijn taak over het geschapene te heersen maar onder God als de Opperheer. Zie Gen. 1:26vv. De gelijkstelling van 'heersen' met 'onderdrukken, knechten, tiranniseren' is niet 'origineel' maar een produkt van de zondeval. Als de onderkoning zich ten opzichte van de Opperheer emancipeert wordt hij verdrukker.

Ook moet het niet worden tegengesproken dat het geschapene de mens ten gebruike is toevertrouwd - zie Gen. 1:29; 2:16; later: Gen. 9:3. Ruimte moet er blijven voor de belijdenis van art. 12 NGB.: "Wij geloven, dat Hij ze alle (de schepselen) ook nu nog in stand houdt en regeert overeenkomstig zijn eeuwige voorzientigheid en door zijn oneindige kracht om de mens te dienen, opdat de mens zijn God dient". De heerschappij over de schepselen is misvormd geworden, doordat de dienst aan God is gebroken. In Christus is er herstel gekomen. En dit herstel bestrijkt de beide relaties, die tot God en die tot de schepping. Nieuwe vervulling van de oorspronkelijke opdracht. In een wereld die nog zeer sterk door de zonde wordt beheerst, realiseert zich dat laatste nog maar in beginsel en als het ware fragmentarisch.

Dit grote levensherstel wordt ons ook voorgehouden in de geboden welke God geeft met het oog op het leven in het beloofde land. We denken aan Deut. 8:10 "Gij zult eten en verzadigd worden en de HERE, uw God, prijzen om het goede land dat Hij u gaf". Het geschapene dient hier de mens. Maar deze dienst vindt zijn bekroning hierin, dat het geschapene de mens de stof levert om de Here te loven! Daarin komt het geschapene ook tot zijn recht. De Naam des Heren blijft geschreven staan in de gaven van zijn hand. Nooit zal een waarachtig **lovend** mens slordig kunnen omgaan met en tiranniek kunnen optreden ten aanzien van de **stof** van zijn loflied. Wat nodig is voor natuur en milieu is niet een krampachtige verandering in de originele rangorde: "Alle levende wezens broeders".

Nodig is wèl de erkenning van de Naam in de omgang met het geschapene en het verheffen van die Naam in de lofzang. Daarin ligt de kracht tot een waarachtige sanering.

Zeer sprekend is ook de geschiedenis van Joh. 6:1-15 over de vermenigvuldiging van de broden. Jezus dankte en gaf daarmee aan de Vader de eer van het grote, dat zou gaan gebeuren (11). Na de maaltijd geeft Hij bevel de overgebleven brokken te verzamelen, "opdat niets verloren ga" (12). Tegen de achtergrond van het overvloedige en uitbundige van het wonder treft ons diep die zorgvolle spaarzaamheid! De Naam des Heren in de gaven geschreven, verbant alle nonchalance in de omgang ermee en leidt zo ook tot de zorg voor de mensen (die er nog van zullen mogen eten). Het is allerminst verkeerd de natuur als een grote gáve aan de mens te zien. Als wij er dan maar mee omgaan op de door Christus ons geleerde wijze: dankend - lovend - in eerbiedige spaarzaamheid, omdat **zijn** Naam in de gaven geschreven staat.

Op allerlei wijze wordt ons het respectvolle omgaan met de schepselen en het geschapene voorgehouden. Nog een enkele greep: in Gen. 9:9v. zegt God: "Zie, Ik richt mijn verbond op met u en met uw nageslacht, en met alle levende wezens die bij u zijn: het gevogelte, het vee en het wild gedierte der aarde bij u, die uit de ark gegaan zijn, alle gedierte der aarde". Een verbond van God met mens en dier(!) op dit hoogst belangrijke beginmoment van een nieuwe geschiedenisloop! Zeer bekend is ook de verwijzing naar Jona 4:11: "Zou Ik dan Niveve niet sparen, de grote stad, waarin meer dan honderdveertigduizend mensen zijn, die het onderscheid niet kennen tussen hun rechterhand en hun linkerhand, benevens veel vee?" Het vee apart genoemd in het raam van Gods lankmoedigheid en barmhartigheid!

Wanneer men de positie die in de bijbel aan de mens wordt toegekend werkelijk en volledig bestudeert, waarbij de relatie tot God en de relatie tot het geschapene beide aan de orde komen, dan komt men tot het inzicht dat de bijbel ons ware en goede hulp verschaft ook tot het effectief aangrijpen van het milieuvraagstuk! Nu kan men tegenwerpen dat het toch wel wat al te simpel wordt gesteld, als men meent vanuit zulk een enkele hoofdgedachte het ganse probleem en het gehele maatregelenvraagstuk te kunnen benaderen! Ik geef uiteraard toe dat een veelheid van maatregelen nodig is, zowel in het mondiale als in het nationale als in het persoonlijke vlak, en ook dat al die maatregelen zowel een politieke als een morele inzet vereisen. Daarvoor verwijs ik liever naar degenen die op dit uitgestrekte gebied als deskundigen mogen gelden. Maar ik wil ook niet vergeten dat een christen-ekonom als B. Goudzwaard, die zich zeer intens bezighoudt met de konciliaire trits "gerechtigheid - vrede - heilheid van de schepping", in al zijn werken steeds weer betoogt dat het van fundamentele betekenis is, dat het rijke Westen de bereidheid aan de dag legt een grote versobering aan te brengen in het thans zo buitensporige verbruik van de aanwezige grondstoffen en de daar aan inherente produktie van voor het milieu funeste afval-stoffen. Treedt die

versobering niet in, dan zal men hoogstens komen tot allerlei 'deel-oplossingen' die weer nieuwe problemen zullen kreëren! En hiervoor is een eenvoudige uitgangspunt van belang: een God-lover kan wel een eter maar geen vreter zijn! Maar voor de hier bedoelde bereidheid is in feite een "bijstelling" van onze moraal niet toereikend. Men moet niet aarzelen hier te spreken van een bekering, waartoe het evangelie van onze Schepper en Vader-in-Christus ons de krachten heeft te geven!

2.3 Roofbouw op het geschapene?

Is het waar dat de bijbelse leer omtrent Schepper en schepsel ertoe leidt, dat de mens tot een ongebreidelde kultuur-expansie voortschrijdt en in feite roofbouw pleegt op het geschapene?

Al aanstonds valt hier op te merken dat het wel zeer onvolledig is te poneren, dat bijbel en christendom het 'taboe' van het geschapene hebben afgenomen en het zo toegankelijk hebben gemaakt voor onderzoek en verwerking door de mens. Daarbij moet terstond worden opgemerkt dat de Naam des Heren in al zijn gaven geschreven blijft staan, zodat wij in de bejegening van het geschapene met eerbied hebben op te treden! Vervolgens herinneren we aan een eerder gemaakte opmerking dat men wel mag stellen, dat de geschiedenis voortduurt totdat de laatste der uitverkorenen is toegevoegd tot de gemeente Gods, maar dat men niet mag stellen dat de geschiedenis voortduurt totdat de laatste-mogelijke uitvinding en de laatste-mogelijke technische verwerking hun beslag hebben gekregen. Tot dat laatste geeft de Schrift geen enkele aanleiding, ook al heeft kulturele arbeid haar plaats en zin.

Als wij God de Here zouden gaan beschouwen als de God-van-de-uitwerking-van-alle-mogelijkheden-in-de-schepping, dan doet toch de geweldige nadruk, die de Here legt op het motief van de **rust** bepaald vreemd aan! Sabbatdag - Sabbatjaar - Jubeljaar! Zie Lev. 25. Rust als akte-van-vertrouwen in de Here die alles wèl zal maken in de vervulling van àl zijn beloften. Is het ook niet zinvol het "getal van het beest" - 666 (Openb. 13:18) - te associëren met: Een werkweek (6) zonder sabbat (7) en dat in de derde macht? Een 'workholisme' dat geen rust in God meer kent en geen uitzicht op de vervulling meer toelaat! Kuypert en Schilder hebben goede en ware dingen gezegd. Maar de bijbel waarschuwt op vele plaatsen tegen de totaliteitsdrift en de arbeidsverheerlijking, tegen roofbouw en uitbuiting van het geschapene. Ook vandaag nog is het van belang ten aanzien van de betamelijke inrichting van ons leven tot Gods eer en naar zijn wil - art. 25 NGB - te letten op een woord als Lev. 26:34: "Dan (in de ballingschap) zal het land zijn sabbatsjaren vergoed krijgen, al de dagen dat het woest ligt en gij in het land uwer vijanden zijt; dan zal het land rusten en zijn sabbatsjaren vergoeden". Ten gevolge van een ongelovige en ongehoorzame krampachtigheid in het uiten van alle mogelijkheden die in het land gelegen zijn, is datzelfde land buiten staat gesteld zijn aandeel te leveren in de lof van de Here! Dat zal alsnog

worden goedge maakt, maar nu in de weg van het oordeel! Bij alle erkenning van de speciale en ceremoniële zin van de oude wetten mag toch worden gezegd, dat de gedachte van 'eruit halen wat erin zit' wel zéér ver verwijderd is. En dat mag ook ons tot lering strekken. Het genoemde verwijt is ten eenenmale onjuist! Althans voorzover dat verwijt de bijbel zèlf betreft! Gelovige mensen kunnen zich vergissen en zich onjuist of onvoorzichtig uitdrukken. Overigens wijst Douma er terecht op, dat de om haar 'totaliteitskarakter' sterk aangevochten definitie van K. Schilder ook zeer goede elementen bevat. Te denken valt aan de nadruk op de ontplooiing "naar eigen aard", aan de binding aan "de normen van Gods geopenbaarde waarheid", aan de doelstelling: "opdat God in allen alles zij, en alle werk zijn Meester love". Zie "Christus en Cultuur" (6e druk, Van Wijnen, Franeker 1988), blz 62/63. Zo is de nadruk op 'de eigen aard' - naar Gen. 1:12,21,25 - een goed uitgangspunt voor de strijd tegen legbatterijen, kistkalverenexploitatie, allerlei genetische manipulatie!

2.4 Het stoffelijke minderwaardig?

Is het waar dat de bijbelse leer omtrent zonde en verlossing ertoe leidt, dat de zaken van het 'stoffelijke', daarbij natuur en milieu uiteraard inbegrepen, in feite vergeten worden en als minderwaardig beschouwd?

Bij de bespreking van deze vraag dienen we met een goede evenwichtigheid te werk te gaan. Het is goed allereerst op te merken dat de Here Christus het niet verdraagt, dat allerlei thema's - hoe belangrijk ook - een zelfstandige plaats ontvangen naast en tegenover de boodschap van het Koninkrijk. Onder die thema's vallen: de zorg voor het dagelijks brood (Joh. 6:27!); de piëteit tegenover de ouders (Mat. 8:22!); een rechtvaardige erfenis-verdeling (Luk. 12:13-21!); huis-houdelijke zorg (Luk. 10:41v!). Zo behoort de kerk ook vandaag ervoor te waken dat milieu en natuur zich niet als het ware als zelfstandig 'item' emanciperen van de centrale boodschap van het evangelie. Het gevaar dreigt telkens weer dat de boodschap door onze 'hot items' wordt gesubstitueerd en dat deze thema's gaan optreden als een soort 'alibi' in dagen van evangelie-moeheid!

Verder vraagt het onze aandacht dat de bovengenoemde thema's hun plaats ontvangen in het leven van hen, die de centrale boodschap van het Evangelie in geloof hebben aangenomen! De boodschap van Christus' opstanding maakt de gebondenheid aan vermogen, levensverzekering en stervensverzekering (een graf) bij Christus' gemeente tot een overwonnen zaak. Maar we zien dat datzelfde vermogen ten nutte komt aan de behoeftige broeders en zusters in de gemeente: geestelijke vernieuwing die nu pas góéd de ogen opent ook voor de stoffelijke behoeften (Hand. 4:32-35)! De discipel van Christus krijgt de opdracht te bidden ook voor zijn dagelijks brood (Mat. 6:11)!

Aan de ongelovige boer moet worden gepredikt dat hij met al zijn arbeid en zorg werkt voor de spijs die vergaat (Joh. 6:27); aan de gelovige boer moet worden

gezegd dat rechtvaardigheid in zich besluit het 'kennen' van zijn beesten (S.V.), het weten wat zijn vee toekomt (N.V.) (Spr. 12:10).

Natuurbeheer en milieuzorg leiden ons niet binnen in het Koninkrijk der hemelen. Het Koninkrijk der hemelen leidt ons wel tot een zorgvol en eerbiedig omgaan met natuur en milieu.

Het blijft waar dat het hier besproken verwijt vanuit de levenspraktijk van sommige christenen een zekere rechtvaardiging ontvangt!

Overigens moet men zijn ogen niet sluiten voor het feit, dat dit verwijt ook zeer vaak wordt geuit door kringen die ten aanzien van de centrale boodschap van het evangelie geen goed geweten meer hebben!

Wat nu het in dit verband ook nog genoemde motief van de 'doorreis' betreft ... we kunnen toegeven dat dit motief - op zichzelf genomen en van andere bijbelse motieven geïsoleerd - van een andere klasse is dan de inzet voor het behoud van natuur en milieu. Reizen en instandhouden zijn inderdaad van verschillende signatuur.

Maar het mag dan toch onze aandacht hebben dat Paulus in I Kor. 7:29vv zeer intens met dit motief bezig is - "Dit bedoel ik broeders: de tijd is kort. ... Want het uiterlijk van deze wereld is bezig te verdwijnen" - en dat hij in dat verband de vermaning doet horen, dat zij die van de wereld gebruikmaken zich niet moeten gedragen als mensen die haar 'op-gebruiken'. De 'doorreis' als **tegeninstantie** tegen het totaliteitsyndroom van het 'eruit halen wat erin zit'! Milieuvriendelijkheid staat in dit motief niet in het centrum van de belangstelling - toegegeven! Maar ze is wel om zo te zeggen een heilig bijproduct! Het 'doorreis-motief' is gans en al tegengesteld aan de mentaliteit van de verbruiker en van de natuur-tiran!

2.5 De natuur als wegverpartikel?

Is het waar dat de bijbelse eschatologie ertoe leidt, dat de volheid van natuur en milieu in feite wordt beschouwd als een zeer uitgebreid complex van wegverpartikelen?

Allereerst valt op te merken dat het wel een zeer grove profanisering is aan de heilige toornontlading van de Here over de terging die de goddeloze mensheid Hem heeft aangedaan een rechtvaardiging te ontfemen voor de nonchalance van een wegwerp-mentaliteit. Een grotere belediging van Gods heiligheid is nauwelijks denkbaar!

Verder is nu wel afdoende gebleken dat de "heilige wandel en godsvrucht" waar toe Petrus in verband met Gods oordeel vermaant (2 Petr. 3:11), zich allerminst verdraagt met de mentaliteit van een verbruiker en tiran.

Ook moet het onze aandacht hebben dat niet slechts de ondergang in het oordeel door Petrus als motief wordt genoemd, maar ook de geloofsverwachting van nieuwe hemelen en een nieuwe aarde waar gerechtigheid woont (2 Petr. 3:13). In deze verwachting immers hebben we ons te beijveren "onbevlekt en onberisp-

lijk te blijken (lett.: gevonden te worden) voor Hem in vrede" (vs. 14). Zie voor deze gegronde verwachting ook Rom. 8:21, waar wordt gesteld dat ook de schepping zelf van de dienstbaarheid aan de vergankelijkheid zal bevrijd worden tot de vrijheid van de heerlijkheid der kinderen Gods! De 'ktisis' in zuchten en baren-snoed! De 'ktisis' op weg naar haar bevrijding! Zich laten motiveren door een 'hoge heilsverwachting' is een onmisbaar ding! Zie in dit verband ook vooral 1 Kor. 6:13v, waar de demoraliserende gedachte dat onze lichamelijkeid toch voor de ondergang bestemd is, wordt opgeheven door de hoop-op-de-opstanding die - ook moreel - vernieuwend werkt!

Ook ten aanzien van de schepping is de verwachting een grote en goede motivering. Ook al is ten aanzien hiervan de zaak van continuïteit en identiteit een groot geheimenis! We mogen onze arbeid ten aanzien van natuur en milieu - ook deze! - misschien kwalificeren met een term die onze verlegenheid weergeeft, namelijk als het oprichten van een **substantieel teken!** 'Substantieel' omdat onze arbeid in zich heeft de werkelijkheid van wat de Here ten aanzien van de taak van de mens oorspronkelijk heeft bedoeld: Onderkoning onder God - in eerbied - over het stukje schepping, dat ons is toevertrouwd. 'Tekenen' omdat we van onze geringe arbeid uit zelf geen enkele lijn van continuering en vervulling kunnen trekken naar de grote vernieuwing die beloofd is. In dat niet-doorgronden mogen we vasthouden dat ook hier onze arbeid niet ijdel en leeg is **in de Here!** Een geheimenis even groot als de opstanding! Zie 1 Kor. 15:58 in verband met het gehele hoofdstuk!

Juist het eschatologische motief kan ons zo gezien bemoedigen en stimuleren. De man die meent dat God voor natuur en milieu "geen andere handen heeft dan de onze" zal o zo gauw teleurgesteld worden, als hij merkt dat zijn inspanning zo verschrikkelijk klein en machteloos afsteekt tegen de macht van de gebruikers-drift en van het groeigeloof, die onafgebroken zijn aanslagen blijft doen op de voorraden, onder gelijktijdige produktie van fatale afvalstoffen! De getovige daarentegen legt oordeel en vernieuwing geheel in de hand van zijn God en vindt rust in het geheimenis van de zin van zijn arbeid, een zin die verankerd is in de opstanding van Christus.

Ik denk aan de mooie formulering van onze ds De Jong: "Wie geen vuist kan maken, moet handig zijn". En 'handig' kan gereduceerd worden tot vingervlug! Hiervoor is het volle geloof vereist! Het uiteindelijk werk is ons te groot! Maar geen de-schepping-eerbiedigend-werkje is te klein!

(mei 1990)